

İNKLÜZİV SİNİFLƏRDƏ TƏHSİL ALAN DAUN SİNDROMLU ŞAĞİRDLƏRİN TƏLİM PROSESİ

GÜNAY BƏDƏLZADƏ

Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutunun doktorantı, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin "Xüsusi təhsil" kafedrasının müəllimi.

E-mail: gn.badalzade@adpu.edu.az

<https://orcid.org/0000-0003-4422-4746>

Məqaləyə istinad:

Bədəlzadə G. (2024). Inklüziv siniflərdə təhsil alan daun sindromlu şagirdlərin təlim prosesi. *Azərbaycan məktəbi*. № 3 (708), səh. 49–59

DOI: 10.30546/32898065.2024.3.012

ANNOTASIYA

Hazırda cəmiyyətimizdə Daun sindromlu uşaqların sosial reabilitasiyası problemi getdikcə aktuallaşır. Xüsusilə ona görə ki, onların sayı davamlı olaraq artmağa meyillidir. Əgər bir müddət əvvəl oxşar diaqnozu olan uşaqlar yalnız 30-45 yaşlı analar tərəfindən doğulurdusa, indi çox gənc anaların da Daun sindromlu uşaqlar dünyaya gətirməsi halları artmaqda davam edir. Belə uşaqlar cəmiyyətə adaptasiya olunmaqda böyük çətinlik çəkirlər. Müasir şəraitdə integrasiya və inklüziv təhsil daha çox diqqət mərkəzindədir. Məqalədə inklüziv siniflərdə təhsil alan Daun sindromlu şagirdlərin təlim prosesini araşdırırıq. Müşahidələr göstərir ki, inklüziv təhsil şagirdlər üçün çoxlu üstünlüklərin qazanılmasına şərait yaradır və onların inkişafının müxtəlif aspektlərinə təsir göstərir. Təhsil onların cəmiyyətdə şəxsiyyət kimi formalaşmasına müsbət təsir göstərərək müəyyən bilik və bacarıqların formalaşmasında mühüm rol oynayır. Məktəbə gedən Daun sindromlu şagirdlər məktəbə getməyən yaşadlarından bir çox üstünlükləri ilə fərqlənirlər. Onlarda özünəinam hissəsinin artması, ünsiyyət bacarıqlarının inkişaf etməsi cəmiyyətdə sosiallaşmalarına dəstək göstərir, dolğun həyat yaşamalarına kömək edir.

Açar sözlər: Daun sindromu, inklüziv təhsil, akademik nailiyyət, sosial inkişaf, özünə hörmət.

Məqalə tarixçəsi

Göndərilib: 27.07.2024

Qəbul edilib: 26.08.2024

EDUCATIONAL PROCESS OF STUDENTS WITH DOWN SYNDROME EDUCATED IN INCLUSIVE CLASSES

GUNAY BADALZADE

PhD Student of the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan,
Teacher of the "Special Education" Department at the Azerbaijan State
Pedagogical University. E-mail: gn.badalzade@adpu.edu.az
<https://orcid.org/0000-0003-4422-4746>

To cite this article:

Badalzade G. (2024). Educational process of students with Down syndrome educated in inclusive classes. *Azerbaijan Journal of Educational Studies*. Vol. 708, Issue III, pp. 49-59

DOI: 10.30546/32898065.2024.3.012

Article history

Received: 27.07.2024

Accepted: 26.08.2024

ABSTRACT

Today, the issue of social rehabilitation of children with Down syndrome is becoming increasingly urgent because their number has a steady tendency to increase. If some time ago children with a similar diagnosis were only born to mothers aged 30-45, now the number of children with Down syndrome being born to much younger mothers continues to increase. Such children have great difficulty in adapting to society. In modern conditions, integration and inclusive education are becoming increasingly relevant. In our article, we examine the learning processes of students with Down syndrome who are studying in inclusive classes. Observations show that inclusive education creates conditions for students to gain many advantages and affects various aspects of their development. Education plays an essential role in forming knowledge and skills, positively influencing their improvement as individuals in society. Students with Down syndrome who attend school differ from their peers who do not attend school in many advantages. The increase in their self-confidence and the development of communication skills support their socialization in society.

Keywords: Down syndrome, inclusive education, academic achievement, social development, self-esteem.

GİRİŞ

Daun sindromu insanın fiziki və əqli inkişafına böyük təsir göstərən genetik xəstəlikdir. Bu sindrom ilk dəfə 1866-cı ildə onun simptomlarını təsvir edən ingilis həkimi Con Lenqdon Daunun adını daşıyır. İnsanların əksəriyyətində 46 xromosom olur. Daun sindromlu şəxslərdə isə 47 xromosom olur. Bunun səbəbi 21-ci xromosomun əlavə nüsxəsindən qaynaqlanır ki, bu da xarakterik fiziki xüsusiyyətlər və zehni gecikmələrlə nəticələnir.

Əlilliyi olan digər şagirdlər kimi Daun sindromlu şagirdlərin də gələcəklərinin formalaşmasında təhsil mühüm rol oynayır. Son otuz ildə edilən dəyişikliklər xüsusi ehtiyacı olan uşaqların təhsilə çıxışını təmin edib. Son illərdə Daun sindromlu uşaqlar üçün inklüziv təhsilin yavaş, lakin davamlı inkişafı müşahidə olunur. Daun sindromlu uşaqların əlavə təhsil ehtiyacları olsa da, onların da öz yaşlarında olan əlil olmayan şagirdlərlə eyni tələbatları var. Araşdırmalar göstərir ki, inklüziv şəraitdə verilən müvafiq təhsil Daun sindromlu uşaqlar üçün ən yaxşı imkanları təklif edir. Daun sindromlu uşaqlar onların ümumi siniflərə daxil edilməsini asanlaşdıran ümumi güclü cəhətlərə sahibdirlər. Tədqiqatlar göstərir ki, Daun sindromlu uşaqlar, xüsusən müşahidə və təqlid yolu ilə güclü vizual və sosial öyrənənlərdir (Hughes, 2006). Bununla belə, Daun sindromlu uşaqların bəzi ümumi öyrənmə çətinlikləri var. Bunlara qısamüddətli eşitmə yaddaşı (yəni dinləməklə öyrənmək), nitq və ünsiyyət ilə bağlı problemlər daxildir. Daun sindromlu uşaqlar bəzən yeni sözləri yadda saxlamaqda, qrammatika və sintaksisi öyrənməkdə, mürəkkəb şifahi göstərişlərə əməl etməkdə çətinlik çəkirlər.

Bu məqalə inklüziv siniflərdə Daun sindromlu şagirdlərin təhsil təcrübələrini araşdırır. Məqalədə inklüziv təhsilin Daun sindromlu şagirdlərə qazandırdığı əsas nailiyyətlər əks olunub. Bu nailiyyətlər şagirdlərin sosial inkişafına, özünə hörmətinə və ümumi rifahına təsir edən akademik bacarıqlardan daha çoxdur. Tədqiqatlar göstərir ki, inklüziv təhsil nitq bacarıqları, oxuma və yazma kimi sahələrdə

əhəmiyyətli akademik nailiyyətlərə səbəb ola bilər. Bəlkə də daha önəmli, inklüziv təhsil Daun sindromlu şagirdlərin inkişaf edən yaşları ilə birlikdə qarşılıqlı sosial əlaqələrin qurulması üçün imkanlar yaradır. Bu qarşılıqlı əlaqələr Daun sindromlu şagirdlər üçün müsbət mənlik imicini inkişaf etdirərək onların şəxsiyyət kimi formalaşmasına təsir edir. Məktəblərdə müxtəlif yanaşmalardan istifadə edərək Daun sindromu olan və olmayan şagirdlər arasında qarşılıqlı əlaqəni asanlaşdırmaq mümkündür. Bununla belə, etiraf etmək vacibdir ki, müvəffəqiyyətli inklüziv təhsil diqqətli planlaşdırma və dəstək tələb edir. Bu məqalədə ümumtəhsil müəllimləri ilə mütəxəssislər arasında əməkdaşlığın vacibliyi vurğulanır. Daun sindromlu şagirdləri lazımi resurslar və məqsədyönlü dəstək ilə təmin etməklə, onların qabiliyyətlərini aşkarlayıb inklüziv şəraitdə inkişaf etmələrini təmin edə bilərik. Nəhayət, bu tədqiqat Daun sindromlu şagirdlər üçün inklüziv təhsilin dəyişdirici gücünü vurğulayır. Müxtəlifliyi qeyd edən və lazımi dəstəyi təmin edən öyrənmə mühitini inkişaf etdirməklə biz bu şagirdlərə akademik və sosial məqsədlərinə nail olmaq üçün dəstək ola bilərik.

MƏSƏLƏNİN HƏLLİ ÜÇÜN MÖVCUD METODOLOJİ YANAŞMALARIN TƏHLİLİ

İnklüziv təhsil Daun sindromlu şagirdlər üçün inkişaf etdirən bir mühit yaratsa da, bu prosesdə onların üzləşdiyi çətinlikləri və mürəkkəbliyi qəbul etmək vacibdir. Onların güclü tərəfləri və məhdudiyyətləri ilə yanaşı, mövcud metodoloji ədəbiyyatı da nəzərdən keçirək:

1. *Fərdi Təlim Planı (FTP)*: öyrənmə prosesində çətinlik çəkən şagirdlər FTP-dən faydalanırlar. FTP şagirdin öyrənmək və öyrənməyi nümayiş etdirmək qabiliyyətinə təsir edən ehtiyaclarının hərtərəfli qiymətləndirilməsinə əsaslanan, konkret şagird tərəfindən tələb olunan xüsusi xidmətləri təsvir edən sənədləşdirilmiş plandır. FTP, həmçinin müəyyən bir fənn və ya kurs üzrə yaşa uyğun öyrənmə gözləntilərinə nail olmaq üçün şagirdə verilən

xüsusi şəraitin qeydiyyatını aaparmağa kömək edir. Korreksiya üzrə pədaqoq şagirdin fənn müəllimləri və valideynləri ilə birgə FTP -ni hazırlayır.

FTP uşağın hazırkı akademik səviyyələri haqqında müvafiq məlumatları toplayır və növbəti altı aydan bir ilə qədər hədəfləri bildirir. Bu məqsədlər nitq (oxu, yazı, ünsiyyət), hesablama və tələb olunarsa digər fənlər kimi akademik məzmun sahələrində olur. Akademik biliklərdən başqa, fiziki və motor inkişafı, sosial-emosional bacarıqlar və davranış üçün məqsədlər qeyd edilə bilər. Məsləhətçilər, loqopedlər, peşə terapevtləri kimi digər peşəkarlar da uşaq bu dəstəklərdən hər hansı birini aldığı zaman Fərdi Təlim Planına (FTP) töhfə verə bilərlər.

Güclü tərəflər:

- FTP-lər uğur üçün yol xəritəsi təqdim edərək, Daun sindromlu şagirdlərin xüsusi ehtiyacları və məqsədləri ilə uyğunlaşdırılmış ünvanlı dəstək almasını təmin edir.

Məhdudiyyətlər:

- FTP-lərin effektivliyi, əsasən, müəllimlər, mütəxəssislər və valideynlər arasında əməkdaşlıq və davamlı ünsiyyətdən asılıdır (McDonnell və b., 2019).
- Qeyri-kafi resurslar və ya vaxt məhdudiyyətləri fərdiləşdirilmiş planın hazırlanmasına və həyata keçirilməsinə mane ola bilər (McLaughlin və Watts, 2019).

2. Diferensiallaşdırılmış təlim: təlimin və resursların xüsusi ehtiyacı olan şagirdlərin müxtəlif tələblərinə uyğunlaşdırılması prosesi xüsusi təhsildə diferensiallaşma kimi tanınır. Bu, şagirdlərin müxtəlif öyrənmə üstünlüklərinə, tələblərinə və üslublarına, eləcə də müxtəlif xüsusiyyətlərə, bacarıqlara malik olduqlarını etiraf etmək və reallığı həll etmək üsuludur.

Güclü tərəflər:

- Bu yanaşma müxtəlif öyrənmə üslublarına xidmət edir, Daun sindromlu şagirdlərə kurikulumda daxil olmaq və onlarla səmərəli

şəkildə məşğul olmaq imkanı verir (Tomlinson, 2017).

Məhdudiyyətlər:

- Fərqləndirmə müxtəlif sinif otağının tələblərini idarə etmək üçün mübarizə apara bilən müəllimlərdən əhəmiyyətli hazırlıq və planlaşdırma tələb edir (Ainscow, 2014). Bundan əlavə, bir sıra öyrənmə ehtiyacları üçün təlimatın effektiv şəkildə fərqləndirilməsi mürəkkəb və vaxt aparan proses ola bilər (Westbrook və b., 2017).

3. Əməkdaşlıq və Birgə tədris: müəllimlərin ən yaxşı öyrəndiyi mühit onlara dəstək verən, inam və paylaşma mədəniyyətinin olduğu və birlikdə öyrəndikləri münbit mühitdir. Müəllimlər onlara kifayət qədər dəstək göstərildiyini bildikləri zaman, yeni tədris strategiyalarını təcrübədən keçirməyə daha həvəsli olurlar və tədris və öyrənmə prosesinin təkmilləşdirilməsində, bununla da təhsilalanların təlim nəticələrinin yaxşılaşdırılmasında daha fəal iştirak edirlər. Məktəblərdə müəllimlərin təlim icmalarının yaradılması əməkdaşlıq mədəniyyətinin yaradılmasına stimül verə bilər. Təlim qrupları və qrup məşğələləri ilkin pədaqoji təhsil alan şagirdlərin əməkdaşlıq və kommunikativ bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün uyğun vasitələrdir. Valideynlərin və daha geniş icmanın cəlb olunması da inklüziv təhsilin tətbiqində çox vacib əhəmiyyət daşıyır. Məktəb əməkdaşlıq mühiti yaratmalı və əlilliyi olan uşaqlara təhsildə hərtərəfli dəstək göstərmək üçün icma ilə tərəfdaşlıq etməlidir.

Güclü tərəflər:

- Əməkdaşlıq şagird ehtiyaclarının ümumi anlayışını inkişaf etdirir və təlim yanaşmalarında ardıcılığı təşviq edir (Friend və Cook, 2013). Birgə tədris modelləri həm ümumi, həm də xüsusi təhsil müəllimlərinin təcrübəsindən istifadə edərək daha dəstəkləyici öyrənmə mühiti yaradır (Gronnaess, 2018).

Məhdudiyyətlər:

- Uğurlu birgə tədris müəllimlərdən güclü ünsiyyət və planlaşdırma bacarıqları tələb edir (York-Barr və Sommers, 2008). Planlaşdırma məhdudiyyətləri və xüsusi birgə planlaşdırma vaxtının olmaması bu modelin effektivliyinə mane ola bilər (Cook və Friend, 2014).

4. *Müsbət Davranış Müdaxilələri və Dəstək (MDMD)*: mühüm davranış dəyişikliklərinə nail olmaq üçün istifadə olunan müsbət davranış müdaxilələrinə və sistemlərə istinad edən ümumi termindir. MDMD yeni bir davranış nəzəriyyəsi deyil, məktəblərin keyfiyyətli tədris və öyrənmə üçün əlverişli olan effektiv mühitlər yaratmaq qabiliyyətini artırmaq üçün davranışa əsaslanan sistem yanaşmasıdır.

Güclü tərəflər:

- MDMD müsbət və proqnozlaşdırıla bilən sinif mühiti təşviq edir ki, bu da müntəzəm və gözləntilərə uyğun inkişaf edə bilən Daun sindromlu şagirdlər üçün xüsusilə faydalı ola bilər (Sugai və Horner, 2009).

Məhdudiyyətlər:

- MDMD-in uğuru məktəb daxilindəki bütün müəllimlər tərəfindən ardıcıl həyata keçirilməsindən asılıdır (Sugai & Gresham, 2020). Bundan əlavə, bu cəhətdə inklüziv sinifdə şagird davranışını effektiv şəkildə idarə etmək üçün müəllimlərdən əlavə təlim və resurslar tələb edə bilər (Lewis-Palmer və b., 2016).

5. *Texnologiya inteqrasiyası*: köməkçi texnologiya inklüziv təhsildə həlledici rol oynayır, maneələri aradan qaldırır və müxtəlif qabiliyyətlərə malik şagirdlər üçün uyğunlaşdırılmış dəstək verir. Bu, bütün şagirdlərin yaşlıları ilə birlikdə fəal iştirakını və inkişafını təmin edir. Məlumatı onların ehtiyaclarına daha uyğun şəkildə çatdırmaqla, köməkçi texnologiya inklüziv sinif mühitində müxtəlif öyrənənlərə dəstək olur.

Güclü tərəflər:

- Köməkçi texnologiyalar öyrənmə boşluqlarını aradan qaldıra və Daun sindromlu şagirdlərə dərslərdə fəal iştirak etmək imkanı verə bilər (Edyburn və b., 2010).

Məhdudiyyətlər:

- Texnologiyaya giriş, xüsusən də resursları az olan məktəblərdə maneə ola bilər (Flores et al., 2018). Bundan əlavə, Daun sindromlu bəzi şagirdlər köməkçi texnologiyalardan səmərəli istifadə etmək üçün xüsusi təlim və ya uyğunlaşma tələb edə bilər (Edyburn et al., 2013).

Bu yanaşmaları və onların məhdudiyyətlərini tənqidi qiymətləndirməklə, pedaqoqlar inklüziv təhsil təcrübələrində davamlı təkmilləşdirməyə çalışa bilərlər. Daun sindromlu şagirdlərin ehtiyaclarını qarşılamaq üçün xüsusi olaraq hazırlanmış effektiv strategiyaların araşdırılması bu metodologiyaları daha da təkmilləşdirə bilər (Shogren və Wehby, 2017). Nəhayət, bu yanaşmaların kombinasiyası, davamlı peşəkar inkişaf və əməkdaşlıqla birlikdə, inklüziv təhsilə sistemli yanaşmanın tərəfdarı olan Florian (2018) kimi müəlliflərin vurğuladığı kimi, hər bir şagirdin tam potensialını üzə çıxaran inklüziv sinif otaqları yarada bilər.

TƏDQIQAT METODOLOGİYASI

Tədqiqat növü. Bu tədqiqat inklüziv məktəblərdə Daun sindromlu şagirdlərin təhsil təcrübələrini araşdırmaq üçün keyfiyyət tədqiqatı yanaşmasından istifadə edir. Keyfiyyət tədqiqatı fərdi təcrübələri, qavrayışları və onların təhsil prosesinə verdikləri mənalara dərinlən başa düşməyə imkan verdiyi üçün seçilir. Bu yanaşma xüsusilə Daun sindromlu şagirdlərin təhsil təcrübələrinin mürəkkəb, çox nüanslı və şəxsi xarakterini anlamaq üçün uyğundur.

Tədqiqat metodu. Tədqiqatda fenomenoloji yanaşmadan istifadə olunub. Fenomenologiya fərdlərin yaşadıkları təcrübələri öz nöqtəyi-nəzərlərindən təsvir etmək və şərh etmək üçün

istifadə olunur. Bu dizayn Daun sindromlu şagirdlərin təhsil şəraitinə daxil olmağı necə qavradıqlarını və təcrübələrini başa düşmək üçün uygundur.

İştirakçılar. Bu tədqiqatın iştirakçıları aşağıdakılardan ibarətdir:

- Hazırda inklüziv məktəblərdə təhsil alan Daun sindromlu şagirdlər.
- Inklüziv siniflərdə bu şagirdlərlə işləyən müəllimlər.
- Övladlarının təlim prosesi haqqında məlumat verən Daun sindromlu şagirdlərin valideynləri.

Nümunə götürmə metodu. İştirakçıları seçmək üçün məqsədyönlü seçmə metodundan istifadə olundu. Bu üsul tədqiqat mövzusu ilə bağlı spesifik xüsusiyyətlərə və ya təcrübələrə malik olan şəxslərin qəsdən seçilməsinə imkan verir. Bu halda iştirakçılar inklüziv şəraitdə Daun sindromlu şagirdlərin təhsilində bilavasitə iştirakı əsasında seçildilər.

Məlumatların toplanması üsulları. Hər-tərəfli və zəngin məlumat toplamaq üçün bir çox məlumat toplama metodlarından istifadə edildi:

Müsahibələr. Şagirdlər, müəllimlər və valideynlər ilə yarı strukturlaşdırılmış müsahibələr aparıldı. Bu üsul əsas mövzuların əhatə olunmasını təmin etməklə yanaşı, iştirakçıların təcrübələrini daha dərinlən araşdırmaqda çevikliyə imkan verir.

Müşahidələr. Qarşılıqlı əlaqələri, tədris strategiyalarını və ümumi sinif mühitini anlamaq üçün sinifdə müşahidələr apardıq. Bu metod kontekstual məlumatları təqdim edir və müsahibələrdən əldə edilən məlumatı təsdiq etməyə kömək edir.

Sənədlərin təhlili. Fərdi Təlim Planları (FTP), məktəb sənədləri və müəllimlərin dərslər planları kimi müvafiq sənədlər nəzərdən keçirildi. Bu üsul məlumatların üç tərəfli olmasına və təhsil şəraitinin hərtərəfli başa düşülməsinə kömək edir.

Məlumatların təhlili. Məlumatların təhlili aşağıdakıları əhatə edən tematik yanaşmaya əməl etməyimizə kömək etdi:

Transkripsiya: İştirakçıların sözlərini və məlumatlarını ələ keçirməkdə dəqiqliyi təmin etmək üçün bütün müsahibələrin yazıya köçürülməsi.

Kodlaşdırma: Tədqiqat sualları ilə əlaqəli əhəmiyyətli nümunələri, mövzuları və kateqoriyaları müəyyən etmək üçün məlumatların sistematik şəkildə kodlaşdırılması.

Tematik təhlil: Inklüziv məktəblərdə Daun sindromlu şagirdlərin təhsil təcrübələri haqqında ümumi danışılanları və anlayışları başa düşmək üçün kodlaşdırılmış məlumatlardan mövzuların hazırlanması.

Triangulyasiya: Tapıntıların etibarlılığını və etibarlılığını təmin etmək üçün müxtəlif mənbələrdən (müsahibələr, müşahidələr, sənədlər) məlumatların cərpaz yoxlanması.

Bu araşdırmada həmçinin etik mülahizələrə üstünlük verdik. Aşağıdakı qaydalara tədqiqatı həyata keçirərkən diqqət yetirdik:

Razılıq: Bütün iştirakçılardan və ya onların qanuni qəyyumlarından məlumatlı razılığın alınması, onların tədqiqatın məqsədi, prosedurları və hüquqları barədə tam məlumatlı olmasını təmin etmək.

Məxfilik: Təxəllüslərdən və təhlükəsiz məlumatların saxlanması istifadə etməklə iştirakçıların şəxsiyyətlərinin və məlumatlarının məxfiliyinin təmin edilməsi.

Könüllü iştirak: İştirakın könüllü olduğunu və iştirakçıların heç bir mənfi nəticə vermədən istənilən vaxt geri çəkilməyə imkan verən vurğulamaq.

Həssaslıq: Müsahibə və müşahidələr zamanı Daun sindromlu şagirdlərin ehtiyaclarına və rahatlığına həssas olmaq, dəstəkləyici və hörmətli tədqiqat mühitini təmin etmək.

Bu tədqiqat metodlarından və etik mülahizələrdən istifadə etməklə, bu tədqiqatı inklüziv məktəblərdə Daun sindromlu şagirdlərin təhsil təcrübələrinin hərtərəfli və empatik şəkildə başa düşülməsini təmin etmək məqsədi ilə həyata keçirməyə çalışdıq.

Nəticələrin təhlili. Nəticələrin aydın təhlil edilməsi üçün, əsasən, 5 istiqamətə fokuslandıq. İstiqamətlər Cədvəl 1-də əks olunur.

Cədvəl 1. Əsas istiqamətlər

1. Sosial qarşılıqlı əlaqə və yaşlı münasibətləri
2. Akademik göstərici və dəstək
3. Müəllim münasibətləri və tədris strategiyaları
4. Valideynlərin iştirakı və məmnunluğu
5. İnklüziv təhsildə çətinliklər və maneələr

İstiqamət 1: Sosial qarşılıqlı əlaqə və yaşlılarla əlaqələr

Təhlil göstərdi ki, inklüziv məktəblərdə Daun sindromlu şagirdlərin təhsil təcrübələrində sosial qarşılıqlı əlaqə və yaşlıları ilə münasibətləri həlledici rol oynayır. Şagirdlər, müəllimlər və valideynlərlə müsahibələr bu qarşılıqlı əlaqələrin həm müsbət, həm də mənfi tərəflərini vurğuladı.

Müsbət təcrübələr. Daun sindromlu bir çox şagird yaşlıları tərəfindən qəbul edildiyini və dəstəkləndiyini hiss etdiyini bildirdi. Müəllimlər həmçinin müşahidə ediblər ki, inklüziv şərait bütün şagirdlərə empatiya və sosial bacarıqları inkişaf etdirmək üçün imkanlar yaradır.

Mənfi təcrübələr. Bəzi şagirdlər zorakılıq və ya təcrid kimi çətinliklərlə üzləşdilər ki, bu da onların özünə hörmət və akademik fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir.

Vizuallaşdırma: Sosial qarşılıqlı əlaqə və yaşlılarla münasibətlər.

Daun sindromlu şagirdlərin sosial qarşılıqlı təcrübələrini göstərmək üçün, müəllimlər tərəfindən müşahidə edildiyi və valideynlərin qeyd etdiyi kimi, şagirdlər tərəfindən bildirilən müsbət və mənfi qarşılıqlı əlaqənin tezliyini göstərmək üçün qrafikdən istifadə edəcəyik (Qrafik 1).

Vizuallaşdırma üçün data (fərziyyə)

Müsbət qarşılıqlı təsirlər:

- Şagirdlər: 70%
- Müəllimlər: 65%
- Valideynlər: 60%

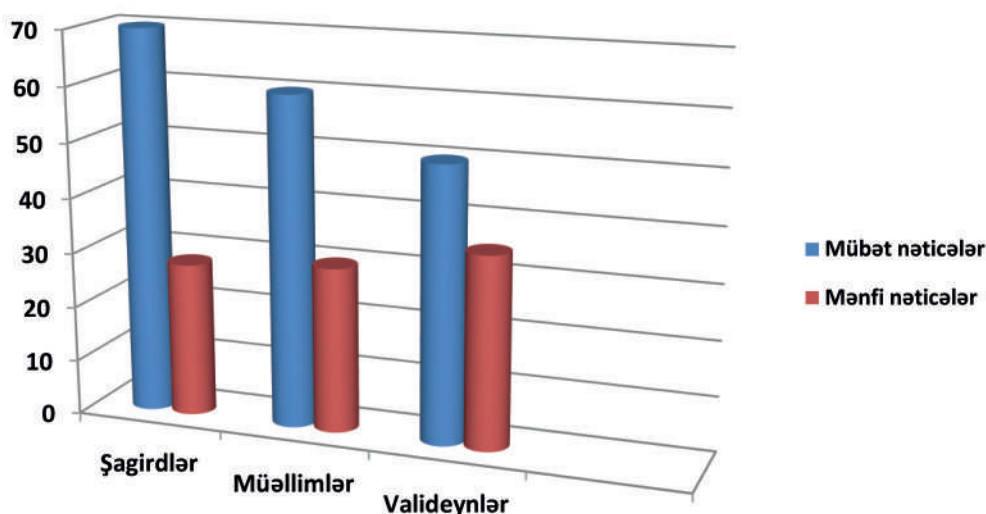
Mənfi qarşılıqlı təsirlər:

- Şagirdlər: 30%
- Müəllimlər: 35%
- Valideynlər: 40%

Qrafikdə şagirdlər tərəfindən bildirilən, müəllimlər tərəfindən müşahidə edilən və valideynlər tərəfindən qeyd olunan müsbət və mənfi qarşılıqlı əlaqələrin faizi göstərilir.

Müsbət qarşılıqlı əlaqələr. Şagirdlərin əksəriyyəti (70%) müsbət qarşılıqlı əlaqə haqqında məlumat verib ki, bu da müəllimlərin müşahidələri (65%) və valideynlərin hesabatları (60%) ilə üst-üstə düşür. Bu onu göstərir ki, inklüziv parametrlər sosial qarşılıqlı əlaqə üçün dəstəkləyici mühit yaradır.

Qrafik 1 Sosial qarşılıqlı əlaqə və yaşlılarla əlaqələr

Mənfi qarşılıqlı təsirlər. Mənfi qarşılıqlı təsirlərin faizi aşağı olsa da, yenə də əhəmiyyətli. Şagirdlər 30% mənfi qarşılıqlı əlaqəni bildirdilər, müəllimlər 35% və valideynlər 40% müşahidə edib. Bu, daha əhatəli və dəstəkləyici mühit təmin etmək üçün diqqət tələb edən sahələri vurğulayır.

Aparığımız təhlil göstərir ki, inklüziv məktəblər Daun sindromlu şagirdlər üçün müsbət sosial təcrübə təmin etsə də, hələ də həll edilməli olan problemlər var. Yaşadılarla əlaqələrin yaxşılaşdırılması və mənfi qarşılıqlı əlaqənin azaldılması bu şagirdlərin təhsil təcrübələrini daha da artırma bilər. Gələcək təşəbbüslər daha inklüziv və empatik məktəb mədəniyyəti yaratmaq üçün zorakılığa qarşı proqramlara, yaşidlara dəstək sistemlərinə və müəllim hazırlığına diqqət yetirməlidir.

İstiqamət 2. Akademik göstərici və dəstək

Akademik göstərici və dəstək haqqında məlumatların təhlili Daun sindromlu şagirdlərin inklüziv məktəblərdə akademik olaraq necə təhsil aldıkları ilə bağlı bir neçə əsas fikirləri ortaya qoydu. Aşağıdakı məqamlar əsas nəticələri ümumiləşdirir:

Fərdi dəstək. Daun sindromlu şagirdlər fərdi dəstək planlarından əhəmiyyətli dərəcədə faydalanırlar. Müəllimlər və valideynlər bildirdilər ki, təkbətək repetitorluq və fərdiləşdirilmiş təlim materialları kimi xüsusi müdaxilələr akademik uğur üçün vacibdir.

Sinif otaqları. Tapşırıqlar və testlər üçün uzadılan vaxt və köməkçi texnologiyalardan istifadə kimi effektiv sinif otaqları bu şagirdlər üçün daha yaxşı akademik nəticələrə kömək edən kritik amillər kimi vurğulanıb.

Müəllim hazırlığı və münasibətləri. Müəllimlərin hazırlığı və inklüziv təhsilə müsbət münasibəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müəllimlərin inklüziv təcrübələr və diferensiasiya üzrə ixtisaslaşdırılmış təlim keçdiyi məktəblər Daun sindromlu şagirdlər arasında daha yüksək akademik nailiyyət göstərdiklərini bildiriblər.

Yaşıdlara dəstək. Adətən inkişaf edən şagirdlərin Daun sindromlu yaşidlara kömək

etdiyi dost proqramları kimi yaşidlara dəstək sistemlərinin həm akademik göstəriciləri, həm də sosial inteqrasiyanı gücləndirdiyi qeyd edilib.

Valideynlərin iştirakı. Valideynlərin tədris prosesində fəal iştirakı, o cümlədən müəllimlərlə müntəzəm ünsiyyət və məktəb fəaliyyətlərində iştirak Daun sindromlu şagirdlərin daha yaxşı akademik nəticələri ilə əlaqələndirilib.

Vizuallaşdırma. Akademik proses və dəstək.

Daun sindromlu şagirdlərin akademik göstəricilərini və dəstək təcrübələrini, müəllimlər və valideynlər tərəfindən bildirilən müxtəlif dəstək növlərinin tezliyini göstərmək üçün qrafikdən istifadə olunub (Qrafik 2).

Vizuallaşdırma üçün data

Fərdi dəstək:

- Müəllimlər: 80%
- Valideynlər: 75%

Sinif otaqları:

- Müəllimlər: 70%
- Valideynlər: 65%

Müəllim hazırlığı və münasibəti:

- Müəllimlər: 60%
- Valideynlər: 55%

Yaşıdlara dəstək:

- Müəllimlər: 50%
- Valideynlər: 45%

Valideynlərin iştirakı:

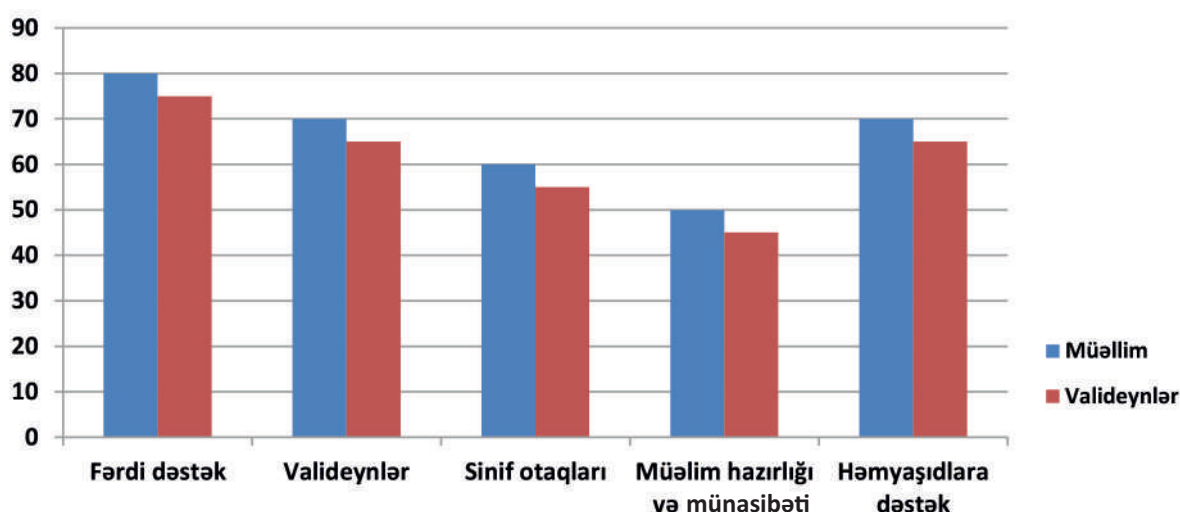
- Müəllimlər: 90%
- Valideynlər: 85%

Qrafikdə müəllimlər və valideynlərin bildirdiyi kimi Daun sindromlu şagirdlər üçün müxtəlif növ dəstəyin faizini göstərir.

Fərdi dəstək: müəllimlərin 80%-i və valideynlərin 75%-i. Bu, akademik uğur üçün fərdiləşdirilmiş müdaxilələrin zəruriliyini və əhəmiyyətini vurğulayan ən yüksək dəstək faizidir.

Sinif otaqları: Həmçinin yüksək qiymətləndirilir, müəllimlərin 70%-i və valideynlərin 65%-i onun əhəmiyyətini qeyd edib.

Müəllim hazırlığı və münasibətləri: fərdi dəstək və yerləşdirmə ilə müqayisədə daha az səviyyədə bildirilsə də, inklüziv təhsildə daha geniş yayılmış təlimə ehtiyac olduğunu göstərən mühüm amildir.

Qrafik 2 Akademik göstərici və dəstək

Yaşıdlara dəstək: aşağı faizlər potensial inkişaf sahəsini əks etdirir və bu, yaşıdlara dəstək sistemlərinin artırılmasının şagirdlərə akademik fayda verə biləcəyini göstərir.

Valideynlərin iştirakı: həm müəllimlər (90%), həm də valideynlər (85%) tərəfindən çox vacib olduğu bildirilib, valideynlərin övladlarının təhsilini dəstəkləməkdə mühüm rol oynadığı vurğulanıb.

Nəticələr inklüziv şəraitdə Daun sindromlu şagirdlər üçün akademik göstəricilərin və dəstəyin çoxşaxəli xarakterini vurğulayır. Effektiv fərdi dəstək, sinif otaqları və valideynlərin aktiv iştirakı akademik uğurun əsas komponentləridir. Həmçinin bu şagirdlərin akademik nəticələrini daha da yaxşılaşdırmaq üçün davamlı müəllim hazırlığına və yaşıdlara dəstək sistemlərinin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac var. Bu sahələrə müraciət etməklə, inklüziv məktəblər Daun sindromlu şagirdlərin akademik və ümumi inkişafına daha yaxşı dəstək verə bilər.

İstiqamət 3: Müəllimin münasibətləri və tədris strategiyaları

Müəllimlərin inklüziv təhsilə münasibəti və tətbiq etdikləri strategiyalar Daun sindromlu şagirdlərin təhsil təcrübələrində həlledici rol oynayır. Araşdırma zamanı bir neçə əsas məqam müəyyənləşdirildi:

Müsbət münasibətlər. Inklüziv təhsilə müsbət münasibət bəsləyən müəllimlər Daun sindromlu şagirdlər üçün daha yaxşı nəticələr əldə etdiklərini bildiriblər. Bu müəllimlər öz tədris strategiyalarını şagirdlərinin müxtəlif ehtiyaclarını ödənməsinə uyğunlaşdırmaq üçün daha çox vaxt və səy sərf edirlər.

İnklüziv tədris strategiyaları. Effektiv strategiyalara diferensiallaşdırılmış təlimat, əməkdaşlıq əsasında öyrənmə, əyani vəsaitlərdən və praktiki fəaliyyətlərdən istifadə daxildir. Bu üsullardan istifadə edən müəllimlər daha yüksək səviyyəli şagird iştirakını və akademik nailiyyətlərini bildiriblər.

Davamlı peşəkar inkişaf. Inklüziv təhsildə davamlı təlim və peşəkar inkişaf imkanları vacibdir. Belə proqramlarda iştirak edən müəllimlər Daun sindromlu şagirdlərin ehtiyaclarını qarşılamaqda özlərini daha inamlı və bacarıqlı hiss etdiklərini bildiriblər.

Birgə tədris. Ümumi təhsil və xüsusi təhsil müəllimlərinin birgə işlədiyi birgə tədris modellərinin xüsusilə effektiv olduğu aşkar edilib. Bu yanaşma sinifdə daha çox uyğunlaşdırılmış dəstəyə və daha geniş spektrli tədris strategiyalarının həyata keçirilməsinə imkan verir.

İstiqamət 4: Valideynlərin iştirakı və məmnunluğu

Valideynlərin iştirakı Daun sindromlu şagirdlərin təhsil uğurunun kritik komponentidir. Nəticələrimiz aşağıdakı aspektləri vurğulayır:

Fəal iştirak – Müəllimlərlə müntəzəm ünsiyyət və məktəb fəaliyyətlərində iştirak etməklə övladının təhsili ilə fəal məşğul olan valideynlər övladlarının təhsil təcrübəsindən daha yüksək səviyyədə məmnun olduqlarını bildiriblər.

Məktəblərlə əməkdaşlıq – Valideynlər və məktəblər arasında səmərəli əməkdaşlıq vacibdir. Verdikləri töhfənin qiymətləndirildiyini və övladlarının təhsili ilə bağlı qərar vermə prosesinin bir hissəsi olduqlarını hiss edən valideynlər daha çox məmnunluq ifadə ediblər.

Dəstək şəbəkələri – Valideyn dəstək qrupları və vəkillik təşkilatları kimi dəstək şəbəkələrinə giriş də qiymətli resurs kimi qeyd edilib. Bu şəbəkələr valideynlərə məlumat, emosional dəstək və təhsil sistemində naviqasiya ilə bağlı praktiki məsləhətlər verir.

Valideynlərin qarşılaşdığı çətinliklər – Onların cəlb edilməsinə baxmayaraq, bir çox valideynlər bəzi pedaqoqlar tərəfindən anlayışın olmaması və ixtisaslaşmış dəstək üçün məhdud resurslar kimi çətinliklərlə üzləşdiklərini bildiriblər. Bu problemlərin həlli valideynlərin məmnunluğunu və iştirakını artırmaq üçün vacibdir.

İstiqamət 5: İnküziv təhsildə çətinliklər və maneələr

İnküziv təhsilin bir çox üstünlükləri olsa da, həll edilməli olan əhəmiyyətli problemlər və maneələr də var. Araşdırma nəticəsində aşağıdakı əsas problemlər aşkar edilib:

Resursların çatışmazlığı. Bir çox məktəblər ixtisaslaşdırılmış kadrlar üçün kifayət qədər maliyyələşmə, müəllimlər üçün qeyri-adekvat təlim və köməkçi texnologiyalara məhdud çıxış daxil olmaqla, resursların çatışmazlığından xəbər verib. Bu resurs boşluqları inküziv təcrübələrin effektiv həyata keçirilməsinə mane olur.

Davranış maneələri. Bəzi müəllimlərdən və yaşadlarından mənfi münasibət və aşağı gözləntilər Daun sindromlu şagirdlərin təhsil təcrübələrinə təsir edə bilər. Maarifləndirmə

kampaniyaları və həssaslıq təlimləri vasitəsilə bu münasibət maneələrinin aradan qaldırılması çox vacibdir.

Davamlı olmayan icra. İnküziv təhsilin tətbiqi məktəblər və regionlar üzrə geniş şəkildə dəyişir. Bəzi məktəblər yaxşı qurulmuş inküziv təcrübələrə malikdir, digərləri isə adekvat dəstəyi təmin etməkdə çətinlik çəkirlər. Bu uyğunsuzluq təhsil nəticələrində qeyri-bərabərliyə səbəb ola bilər.

Sosial təcrid. Daun sindromlu bəzi şagirdlər inküziv şəraitdə olmalarına baxmayaraq hələ də sosial təcrid yaşayırlar. Məktəblər həqiqi sosial integrasiyanı və yaşadların qəbulunu təşviq edən inküziv mədəniyyəti inkişaf etdirməlidirlər.

NƏTİCƏ

İnküziv təhsildə problemlərin və maneələrin aradan qaldırılması üçün artan resurslar, müsbət münasibət, müəllimlər üçün davamlı peşəkar inkişaf, aktiv valideynlərin iştirakı və effektiv siyasətləri özündə birləşdirən çoxşaxəli yanaşma tələb olunur. Birgə işləməklə, müəllimlər, valideynlər və digər maraqlı şəxslər Daun sindromlu şagirdlərin akademik və sosial inkişafını dəstəkləyən inküziv mühit yarada bilərlər.

Daun sindromlu şagirdlərin inküziv məktəblərdə təhsil təcrübələri təhsil sistemində həm əldə edilmiş tərəqqi, həm də davam edən problemləri vurğulayır. İnküziv məktəblər effektiv şəkildə həyata keçirildikdə, bu şagirdlərə yaşadları ilə yanaşı akademik inkişaf, sosial integrasiya və şəxsi inkişaf imkanları təklif edir. İnküziv təhsilin müsbət təsiri Daun sindromlu şagirdlərin özünə inamının artmasında və sosial bacarıqlarının yüksəlməsində özünü göstərir. Bununla belə, uğurlu inküzivliyə nail olmaq davamlı dəstək, uyğunlaşdırılmış təlimat strategiyaları və pedaqoqlar üçün davamlı peşəkar inkişaf tələb edir. Biz irəlilədikcə, əməkdaşlıq mühitini inkişaf etdirmək, məlumatlılığı təşviq etmək və bütün şagirdlərin inkişaf etmək üçün lazım olan resursları və təşviqi almasını təmin etmək çox vacibdir. Tam inküziv təhsilə doğru proses davam edir, lakin mövcud maneələri

aradan qaldırmaq və uğurları qeyd etməklə biz bütün şagirdlər üçün daha ədalətli və dəstəkləyici öyrənmə mühiti istiqamətində işləyə bilərik.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

- ¹ Buckley, S., Bird, G., & Sacks, B. (2006). Evidence that we can change the profile from a study of inclusive education. *Down Syndrome Research and Practice*. 9, 51-53.
- ² Buckley, S., Bird, G., Sacks, B., & Archer, T. (2006). A comparison of mainstream and special education for teenagers with Down syndrome: Implications for parents and teachers. *Down Syndrome Research and Practice*. 9 (3) pp 54-67.
- ³ Burgoyne, K., Duff, F.J., Clarke, P.J., Snowling, M.J., Buckley, S.J., Hulme, C. (2012). Efficacy of a reading and language intervention for children with Down syndrome: a randomized controlled trial. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 53, 1044-1053.
- ⁴ Burgoyne, K., Duff, F.J., Snowling, M., Buckley, S.J., & Hulme, C. (2013). Training phoneme blending skills in children with Down syndrome. *Child Language Teaching and Therapy*. 29 (3) 273-290.
- ⁵ Colozzo, P., McKeil, L., Petersen, J.M., & Szabo, A. (2016). An early literacy program for children with Down syndrome: changes observed over a year. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disability* 13, 102-110.
- ⁶ Friend, M., & Cook, L. (2013). *Interactions: Collaboration skills for school professionals* (7th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson/Allyn and Bacon.
- ⁷ Friend, M., & Shamberger, C. (2008). Inclusion. In T. L. Good (Ed.), *Twenty-first century education [Volume II-Students]* (pp. 124-130). Thousand Oaks, CA: Sage.
- ⁸ Friend, M., Cook, L., Hurley-Chamberlain, D., & Shamberger, C. (2010). Co teaching: An illustration of the complexity of collaboration in special education. *Journal of Educational & Psychological Consultation*, 20, 9-27.
- ⁹ Hughes, J. (2006). Inclusive education for individuals with Down syndrome. *Down Syndrome News and Update*. 6(1), 1-3. <http://doi.org/10.3104/practice.370>
- ¹⁰ Hulme, C., Goetz, K., Brigstocke, S., Nash, H.M., Lervag, A., & Snowling, M.J. (2012). The growth of reading skills in children with Down syndrome. *Developmental Science*. 15, 320-329.
- ¹¹ Johnson, M., & Lee, A. (2019). "The Impact of Inclusive Education on Students with Disabilities." *Journal of Special Education*, 45(2), 112-127. doi:10.1016/j.jse.2018.12.005
- ¹² Kari-Anne, B.N. (2016). Development of Phonological Awareness in Down Syndrome: A Meta-Analysis and Empirical Study. *Developmental Psychology*, 52, 177-190.
- ¹³ Lemons, C.J., & Fuchs, D. (2010). Modeling response to reading intervention in children with Down syndrome: an examination of predictors of differential growth. *Reading Research Quarterly*. 45, 134-168.
- ¹⁴ McLaughlin, K.A., Weissman, D., & Bitran, D. (2019). Childhood adversity and neural development: A systematic review. *Annual Review of Developmental Psychology*, 1, 277-312.
- ¹⁵ Mengoni, S.E., Nash, H., & Hulme, C. (2013). The benefit of orthographic support for oral vocabulary learning in children with Down syndrome. *Journal of Child Language* 40, 221-243.
- ¹⁶ Roch, M., Florit, E., & Levorato, C. (2011). Follow-up study on reading comprehension in Down's syndrome: The role of reading skills and listening comprehension. *International Journal of Language and Communication Disorders* 46, 231-242.
- ¹⁷ Shadorskaya, L.A., Vechkanova, I.G. (2016). Tekhnologii sotsial'no-psixhologicheskoy adaptatsii detey s sindromom Dauna v razlichnykh sotsial'no-kul'turnykh usloviyakh.
- ¹⁸ Yudina, T.A., Alekhina, S.V. (2016). Psixhologo-pedagogicheskiye usloviya vklyucheniya detey s SD v inkluzivnyye klassy nachal'noy shkoly. //Sibirskiy pedagogicheskiy zhurnal, №1. Rezhim dostupa:<http://cyberleninka.ru/article/n/psixologo-pedagogicheskiye-usloviya-vklyucheniya-detey-s-sindromom-dauna-v-inkluzivnyye-klassy-nachalnoy-shkoly>